
Hovgunstlingen Munck

Oscar Nikula, *Adolph Fredric Munck. En hovgunstlings uppgång och fall*. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland 570. 357 s. Helsingfors 1991.

När C. J. L. Almqvist skrev *Drottningens juvelsmycke* hade greve Munck redan hunnit bli en mytisk figur och den gustavianska epoken hade fått sitt romantiska skimmer. Det är Muncks dotter med operadansösen Giovanna Bassi som är förebilden till romanens Tintomara. Munck har förblivit något av en mytisk person i svensk historia. Han har genom ihärdiga rykten ikläts roller som falskmyntare och som far till Gustav IV Adolf. Oscar Nikula avvisar bägge som osanningar, men visar hur Munck föranledde sitt definitiva fall från makten genom att oeftertänksamt medverka till de falska "fanehjelmarnas" spridning.

Adolf Fredric Munck föddes 1749 i S:t Michel och dog 1831 i italienska Massa-Carrara. Avstånden tycks slående stora både i tid och rum. Han föddes som ett av tio barn i ett fattigt officershem, gjorde en snabb karriär vid hovet, satt i den regering som styrde Sverige under Gustavs krig mot Ryssland, för att dö som utblottad greve i landsflykt. Han hade hunnit tjäna några år som volontär vid Savolax infanteriregemente när han med knappt fyllda sexton år rekryterades som page till svenska hovet. Därmed blev hans bana en helt annan än faderns. Han vann den unge prins Gustavs uppmärksamhet, bistod aktivt den nyblivne kungen under revolutionsdagarna 1772 och mottog därefter befattningar och utmärkelser i en snabb följd tills han upphöjdes i grevligt stånd 1788. Han var då president i kammarrevisionen, ståthållare över Drottningholms och Svartsjö slott och län, förste hovstallmästare och ledamot av den utredningskommission för krigrustningarna, vilken 1788 förberedde Gustavs kampanjer mot Ryssland. Men redan detta år hade Muncks bana som hovgunstling passerat sin kulmen. Gustav Mauritz Armfelt hade intagit hans plats.

Greve Munck har av samtida iakttagare karakteriserats som häftig och högfärdig, en befallare snarare än en förhandlare. Han tvekade inte att gripa till piskan för att ge uttryck för sitt missnöje med underlydande som inte arbetade fort nog. Han fick uppdrag utförda och grubblade inte på medlen. När riksdagens inflytande allt mer kringkars genom Gustav III:s egenmäktiga omskrivning av grundlagarna fanns det plats för handlingens män av Muncks typ. Han lyftes upp av kungen från en obetydlig bakgrund, förbrukades och fick falla som en lämplig syndabock, när han inte längre hade politiskt bruksvärde. Som god ryttare, älskare av sköna föremål och lyxiga våningar och med en operadansös

som älskarinna passade han för det hovliv som infördes av Sveriges revolutionära monark.

Nikula vill inte ge sig in på spekulationer eller i någon hermeneutisk närkontakt med sitt studieobjekt. Och när Muncks olika verksamhetsfält genomgåtts framstår privatmannen och hans tankevärld fortfarande som ganska avlägsna. I vilken mån det är källorna som tiger och i vilken det är en övervägd strategi hos författaren att undvika allt som smakar spekulation är inte alltid lätt att avgöra. Undertecknad är tacksam för att slippa psykologiserande resonemang där biografen tar på sig sitt offers kläder och menar sig tänka hans tankar. Nikula står fjärran från denna inte ovanliga biografiska metod.

Nikula har i viss utsträckning följt en annan väg än den i biografier gängse, att följa den porträtterades varje steg från vaggan till graven. Kapitlen är tematiska och behandlar i tur och ordning exempelvis förhållandet mellan kungaparet, ståthållarskapet, kammarrevisionen och krigsförberedelser. På detta vis belyses Munck från olika håll, då hans olika roller ingår i ett större sammanhang. Sammanhanget är utgångspunkten och när det är presenterat ges Munck en plats på scenen. I några fall förblir han en bifigur, i andra växer han till en huvudaktör. Det senare är fallet i kapitlet om Muncks insats för upprustningen av svenska flottan i Karlskrona inför sjökampanjen 1790, det kommande slaget vid Svenskund och hans agerande under kriget 1788–1790. Kapitlet vittnar om Nikulas sinne för alla sjökrigets detaljer och för dess olika skeden. Det är uppenbart att han här bygger på en bred kunskap som bara kunnat uppkomma genom ett långvarigt umgänge med källor till den svenska flottans historia.

Hur det egentligen förhöll sig med de falska "fanehjelmare", nödmynt för krigstida bruk, som trycktes i Drottningholms slottsträdgård skall väl aldrig bli fullständigt uträtt. Muncks olycka var att Gustav III, som enligt Nikula inte kunde ha varit omedveten om vad som försiggick i det hemliga sedeltryckeriet i hans trädgård, blev skjuten på operan strax efter att Munck hade utpekats som ansvarig och att hans eget fall från makten berövats honom chansen till en rättvis utredning. En sådan utredning skulle av allt att döma ha varit komprometterande för kungen och avslöjat att sedeltryckeriet hade satts upp för att förfalska ryska mynt för kriget. Munck tvingades med kort varsel lämna landet och förband sig att byta namn samt återlämna titlar och ordnar. Hertig Karl av Södermanland och den förmyndarregering som styrde Sverige på 1790-talet, såg helst att de som någon gång tillhört den inre cirkeln kring den mördade kungen hölls så långt borta som möjligt från rikets gränser och från dess affärer.

I frågan om vem som var kronprinsens far sluter sig Nikula – i likhet med Gustav III:s biograf Beth Hennings – till Muncks egenhändigt nertecknade berättelse, i vilken han uppger sig med sin närvaro och med

praktiska råd ha stött sin konung och beskyddare på dennes besök i drottningens sängkammare, men att barnet som föddes 1778 var äkta. Trots att det namn, Gustav Adolf, kronprinsen fick har de mest förpliktande historiska anor, så kan det ju å andra sidan tolkas som uttryck för och erkännande av ett samarbete mellan kungen och hans förtrogne. Kungens mor och bror, änkedrottningen Lovisa Ulrika och hertig Karl, hade ansett ett närmande mellan kungen och den danska Sofia Magdalena som omöjligt och satte tilltro till ryktena om att Munck skulle ha varit drottningens älskare. Det var för att försvara sig mot ryktes-spridningen som Munck 1779 skrev sin detaljerade berättelse. Denna avsikt gör väl knappast berättelsen till något pålitligt dokument som historisk källa, men Nikula finner inte några skäl till att betvivla dess sanningshalt. Muncks berättelse, av vilken numera endast en vidimerad avskrift finns bevarad, är tryckt som bilaga till biografien.

Rätt kortfattat omnämns Munck som frimurare, hans intresse för de hemliga vetenskaparna, för guldmakeri, nummerpunktering, den animala magnetismen och mera dylikt. Nikula har valt att endast ge en antydan av det intellektuella sammanhang som var Muncks. De föreställningar om människans plats i världen och vetandets möjligheter som företräddes av de hemliga brödraskapen och utlades i deras skrifter tas inte upp till någon sammanhängande behandling. Trots att ordenssällskapens hemligheter skulle vara just hemligheter och kanske rätt långt förblivit hemliga, frågar man sig, om inte biografins rika källmaterial berättar något om Muncks andliga sida och om inte denna sida kan ha präglat hans agerande i övrigt. Denna sida i det sena sjuttonhundratalets intellektuella liv, där reaktionärt och radikalt, religiöst fritänkeri och element ur upplysningens natursyn, sammanflätas i något som förefaller som ett ytterst motsättningsfullt helt, vore värd en mera utförlig behandling. Uppenbarligen var det i denna tradition Munck intellektuellt hörde hemma. Han saknade högre skolbildning men hade samlat på sig ett större bibliotek bestående av kabbalistiska och alkemiska skrifter, något av det förnämsta man kunde se i denna väg, om man får tro Elis Schröderheim. Något måste han också ha fördjupat sig i denna litteratur, eftersom han lät sig utkoras till stormästare i Metatronsällskapet. Rätt få försök har gjorts att nysta upp detta mysticistiska nystan som löpte mellan så många inflytelsesrika personer i det gustavianska Sverige. Unik är Martin Lamms digra *Upplysningstidens romantik* som närmar sig idékomplexet från litteraturhistoriens synvinkel, men vars uppslagsrikedom spänner över vida fält. Att Lamms arbete förbigås med en märklig stavning av författarens efternamn tycks signifikativt för Nikulas vilja att så att säga hela tiden hålla sig i dagsljuset.

Munck kom att leva nästan halva sitt liv i Italien. En kort tid efter landsförvisningen kallade han sig Bringson och i ett senare skede Menck. Men i huvudsak uppträdde han i Italien som greve Munck och

försökte trots sinande tillgångar upprätthålla en grevlig tillvaro. Han beviljades också i Italien rätt att bära sin titel. I exilen förefaller Munck också ha tillägnat sig den nya tidens idéer. Han använde sig av tryckpressen och offentligheten för att få rättvisa. Han lät anonymt ge ut tre samlingar av dokument och brev, som på franska skulle ge världen kännedom om de rätta förhållandena och om vad som hade hänt Munck. Publiceringen såg han som sin sista utväg när Gustav IV Adolf efter sitt trontillträde inte behagade svara på Muncks upprepade hänvändelser om att få återvända till Sverige och på laglig väg söka upprättelse. Tidigare en handlingens man utan alltför stor respekt för formell rätt och konstitutionell styrelse och närvarande vid riksdagen 1788 närmast som kungens inspiskare, hade han i Italien tillägnat sig en politisk uppfattning som kan förefalla ny. Om han i sina pamfletter inte direkt talade de franska revolutionärernas politiska språk, hade han inhämtat upplysningens politiska idéer med besked och gav värtaliga uttryck för varje medborgares friheter och rättigheter och en stark konstitutionalism. Han deklarerade att en kung liksom varje medborgare står under lagen och att lagen skyddar alla lika. Som svensk medborgare krävde han rättvisa.

Biografen är rikt illustrerad med såväl svenskt som italienskt bildmaterial. Den är som trycksak behaglig att umgås med. Det är utmärkt att Svenska litteratursällskapet vill satsa lite mer än det allra nödvändigaste på sina böcker. Vetenskaplighet förutsätter inte nödvändigtvis troftighet.

Boken inleds med käll- och litteraturförteckning, vilket som mindre vanligt kan tolkas som ett utslag av författarens personliga värdering, att placera det för en historisk biografi väsentligaste främst. Noter följer också direkt på varje kapitel. Denna vilja att ställa fram bokens fundament gör läsaren uppmärksam på biografins byggklossar, samtidigt som systemet kanske är något omständligt för en konventionell läsare att orientera sig i. Vid sidan av släkttavla och personregister finns också ett ortnamnsregister som borde öka bokens användbarhet i skilda sammanhang.

Nikulas biografi är det första porträtt i helfigur som tecknats av Munck. Författarens närmaste föregångare är Harry Donner, som på trettioalet gav ut en studie byggd på brevväxlingen mellan Gustav III och Munck samt en annan bok om frimureri, i vilken Munck ägnas ett kapitel. Donners intresse för den ockulta sidan av Muncks person har kanske bidragit till att förskjuta Nikulas biografi i en annan riktning, till att bli ett mångdimensionellt porträtt av en gustaviansk hovpolitikerns mycket divergerande uppdrag och en fallstudie i vad nåd och onåd innebar i tidens politiska system.

Henrik Knif